

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: З ПОГЛЯДУ ВІЧНОСТІ Й У КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ

Ганна ТОКМАНЬ,

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди

«З погляду вічності» – так називається один із романів Павла Загребельного. Якщо спробувати сформулювати мету навчання української літератури з погляду вічності, то це не тільки вміння сприймати і розуміти художній текст, набути на уроках, а й засвоєння літературних та наукових **знань і аксіологічних основ поведінки**, завдяки яким молода людина духовно збагатиться, усвідомить українську самоідентифікацію (в розумінні етнічної і/або політичної нації), морально підготується до ситуацій екзистенційного вибору, що будуть на її життєвій дорозі. Учень повинен **познайомитися з постатями видатних українських письменників** (у марселівському сенсі поняття *зустріч*), **особистісно сприйняти й осмислити низку художніх творів, зрозуміти і відчутти красу мистецтва слова, осягнути сутність духовних цінностей**, закладених в основу прочитаних текстів. Саме у процесі естетичних переживань, духовних осягнень, шкільного аналізу та інтерпретації тексту у школяра буде сформовано **вміння сприймати художній текст і відчувати його смисли**, а ще забезпечено **мотивацію для самостійного активного читання** після закінчення школи.

Скажімо правду: частина учнів не читатиме високохудожньої літератури після закінчення школи, їхня культура обмежиться тим, що дадуть учителі української й зарубіжної літератури. Тож не варто плекати ілюзій про вміння сприймати і розуміти твір як усю мету літературної освіти, це тільки її складник, який спрацює далеко не для всіх. **Завдання вчителя української літератури – закласти учням основи української культури; завдання вчителя зарубіжної літератури – ознайомити з вершинами культур інших націй**; ці завдання ми з колегами-зарубіжниками виконуємо завдяки прочитанню, емоційному сприйманню й логічному осмисленню низки високохудожніх літературних творів. Це **два завдання**, позаяк кордони залишаються, національні держави існують, відмінності між менталітетами не зникають, поділ на нації так само природний, як поділ людей на чоловіків і жінок, літературні твори пишуться національними мовами. Ми не будемо виховувати громадян світу чи космополітів, тому два навчальні шкільні предмети – «Українська література» і «Зарубіжна література» – повинні бути: вони вчать знати й любити свою націю і шанувати інші, розуміти їхні своєрідні культури.

Тепер подивімося на завдання літературної освіти в контексті політичної ситуації сьогодення.

По-перше, нинішній стан українського суспільства – постколоніальний, посттоталітарний, постгеноцидний, постлінгвоцидний. Перед нами історично зранена душа нації, а також спотворена ворогами протягом століть історична пам'ять. Тому: не чіпайте українознавчі предмети (не змішуйте з іншими, не інтегруйте, не перейменовуйте), навпаки, потрібно зміцнювати їх сучасними засобами навчання, наповнювати новим змістом з огляду на історичну добу, модернізувати методику викладання. Не збивайте з пантелику учня, додаючи до українського письменства твори зарубіжних авторів, адже в цих творах зображується інша нація, залучено інший історичний контекст, виражено інакшу ментальність, використано інші фольклорні джерела. Майстерність українськомовного перекладу полягає саме в максимальному відтворенні національної специфіки художньої мови оригіналу й особливостей індивідуального стилю митця.

Існує асоціативна пам'ять – з уроком (предметом) асоціюються письменники, літературний простір, про який ішлося. Учитель створює своєрідну національну культурологічну ауру – це тонке, ментальне явище, яке можна відчувати душею, на уроці української літератури – українську, на уроці зарубіжної літератури – тієї нації, твір письменства якої вивчається.

Люди, які нині на питання «У якій державі ви хочете жити?» відповідають: «Нам все одно, Росія чи Україна», – не мають України в серці, її простір не перейшов у простір їхнього «Я». А саме це – завдання вчителя української літератури: зробити все для того, аби **простір України (природний, історичний, духовний) у художніх образах перейшов у серце дитини, став їй рідним**. Поет, науковець, дисидент-шістдесятник І. Світличний писав, перегукуючи із Т. Шевченком і М. Лермонтовим:

Ношу з собою
Вітчизни славу немалу
І рани болю.
Ношу тягар пекучих правд,
Ганьбу Вітчизни,
Не на показ, не на парад
Патріотизму..
А вам, раби, кажу: – Раби!
Вас мало били.
Люблю Вітчизну я... якби
Ми всі любили!

Україна в серці – ось наше завдання, і не треба полікультурність привносити на уроки української літератури, це не їхній засадничий принцип, **українськість має проїмати викладання цього шкільного предмета**, саме її бракує в душах співгромадян. Інші культури, життя інших націй і так присутні на цих уроках – як художній матеріал (приміром, у творах М. Коцюбинського), який ми розглядаємо, застосовуючи етнокультурологічний метод аналізу тексту (запропонований Ж. Клименко), з усією повагою до зображених народів.

По-друге, нинішня політична ситуація – це війна, а саме: російсько-українська війна, з боку Росії загарбницька, з нашого – визвольна. На сьогодні знаємо поразки: частина території окупована ворогом. Проте нападника зупинено, країна все робить для перемоги, яка полягає у звільненні території від загарбника. В. Горбулін у статті «Точка біфуркації» («Дзеркало тижня» за 4 листопада 2016 р.) ставить завдання перед усіма нами – «забезпечення стійкості. Причому стійкості не тільки держави як системи державних органів і політики, яку вони реалізують, а стійкості самого суспільства до гібридних загроз. Адже саме суспільство тепер стає і об'єктом атаки, і суб'єктом відповіді на неї. Суспільство може як посприяти діяльності агресора, так і дати йому дуже жорстоку відсіч». Тому конче потрібно **надати особливої ваги українознавчим предметам, як-от «Історія України», «Українська мова», «Українська література»** (вони гоять рани і надають стійкості – формують історичну пам'ять, мовну картину світу, передають в образах архетипи і національні цінності), а також послідовно **проводити принцип україноцентризму у викладанні інших гуманітарних предметів**. Це означає: щодо англійської мови – добирати тексти про Україну та її місце у світі, формувати готовність юних громадян гідно представляти Україну на світових теренах, зіставляти іншомовні явища з особливостями української мови; щодо зарубіжної літератури – висвітлювати зв'язки автора з Україною, аналізувати твори, пов'язані з Україною, проводити типологічні зіставлення з українською літературою, виявляти увагу до майстерності українськомовного перекладу. На нашу думку, головна освітянська мета нині – у процесі навчання мудро, психологічно і педагогічно продумано **формувати стійку політичну націю, яка має об'єднатися навколо етнічної нації – титульної в державі Україна**. Як у християнському дусі закликав Т. Шевченко:

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, –
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати...
І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України...

Українознавчі предмети конче потрібні для виховання молоді, що особливо важливо в ситуації, коли у країні діє велика, небезпечна, агресивна

п'ята колона, зокрема т. зв. бойовики, зрадники, колаборанти. **Значення творів із героїчним пафосом різко збільшується, як і роль історичного контексту під час вивчення їх**. Тому не можна привносити на уроки української літератури історичний контекст інших країн (хіба що для порівняння), хай юні українці опанують свій, а тоді вже, на інших уроках, знайомляться із зарубіжжям. Відомий із психології **принцип концентрації уваги** сприяє довготривалій пам'яті, тому слід зосередити увагу саме на національній літературі. Принципи повторення й асоціативного зв'язку вражень (коли від уроку до уроку відтворюються ключові ідеї та образи, а нові зроджують асоціації з вивченими) ведуть до створення в уяві учня **цілісної картини Батьківщини**.

По-третє, поряд з воєнною у нас нині – постмайданна політична ситуація, пора для здійснення ідеалів Майдану, зокрема таких, як: 1) цивілізаційний вибір України – Європа, культурологічно ми підтримуємо європейські цінності, політично – прагнемо долучитися до Європейського Союзу; 2) очищення держави від корупції, утвердження рівності всіх перед Законом, реалізація конституційних прав людини. Тому **слід зберегти пари предметів, а саме: «Історія України» – «Все-світня історія»; «Українська мова» – «Іноземна мова»; «Українська література» – «Зарубіжна література»**. Такий бінарний принцип гуманітарного складника середньої освіти важливий, бо має сенси самоповаги й самопізнання (**самоідентифікація**) і відкритості до світу, його пізнання й поваги до нього (**ідентифікація**).

У цих парах шкільних предметів, крім політичного, є психологічний сенс: він кореспондує з якостями психіки, визначеними К.-Г. Юнгом – **інтровертність і екстравертність**, спрямованість до свого «Я» і до зовнішніх об'єктів. Ці процеси К.-Г. Юнг удаю порівняв із систолою і діастолою в роботі серця, вони однаково потрібні й однаково забезпечують серцеву діяльність. Україні не потрібні серцеві, тобто ментальні, хвороби. Візьмімо за взірць економічні реформи Лешека Бальцеровича в Польщі, але не систему освіти шанованого сусіди. Відомий польський дисидент, засновник «Газети виборчої» Адам Міхник в інтерв'ю «Еспресо» 14 листопада 2016 р. сказав про певний прошарок своїх співгромадян: «Вони не мають поняття щодо української культури, щодо історії України та її літератури». **Систола – діастола, «Українська література» – «Зарубіжна література»**: на одних уроках спрямовуємо учня на рідне, українське; на інших прилучаємо його до культурних багатств інших націй, адже **література завжди національна**. «Українська література» – «Зарубіжна література», це все одно що: українська література – інші національні літератури.

Майданівська вимога морального очищення системи суспільного життя в Україні (на всіх рівнях – від екзистенційного до ефективної антикорупційної

роботи силових органів) є чинником перегляду аксіологічних основ навчання літератури: **слід акцентувати на демократичних цінностях**, це цінності громадянськості, свободи, конституціоналізму, людської гідності, прав людини, влади народу. Вони закладені в основу багатьох високохудожніх творів, і їх слід брати до уваги під час перегляду змісту літературної освіти. **Демократичний світ підтримав український Майдан, і ми маємо відповісти йому увагою до духовних надбань, з якими солідарні.**

Помаранчева революція і Революція гідності, фронт, волонтерство виявили (і сформували) риси української молоді, її прагнення, зацікавлення, естетичні смаки, які ми маємо враховувати, укладаючи шкільні літературні програми. Потрібні твори про моменти екзистенційного вибору, межові ситуації, дружбу, кохання, пригоди, фантастичні події, утопії й антиутопії, сувору правду існування і занурення в химерний кіберпростір, життєві ризики і доторк до позасвіту, відкриття невідомого у світі й своєму «Я», силу людського духу і сенс іронічного, насмішкуватого погляду на проблеми, красу і потворність, добро і зло та дивовижні сплетіння їх, які слід розгадувати...

Щодо методики навчання української літератури. Не варто абсолютизувати жодний принцип предметної дидактики, жодний метод літературознавчого дослідження у його проекції на літературну освіту. Метод шкільного аналізу художнього твору «під мікроскопом» – один із доцільних, проте аж ніяк не єдиний і не постійно домінуючий. Маємо широке коло способів відчитування смислів твору, прийомів аналізування та інтерпретування тексту; котрий із них стане домінуючим – залежить від багатьох чинників, проте головним критерієм у виборі способу роботи з текстом після його прочитання є художня специфіка конкретного твору мистецтва слова. Якщо це яскравий взірець певного жанру, прислужиться жанровий підхід, гостросюжетний твір потребуватиме композиційного аналізу, філософський – ідейно-тематичного, з виразно феміністичною проблематикою – застосування елементів феміністичної критики тощо. Повільне прочитання («під мікроскопом»), як і будь-який інший шлях осмислення тексту, може бути і домінуючим, і супровідним. Учитель повинен знати здобутки сучасної методики навчання літератури і мудро використовувати їх, виявляючи власну методичну творчість.

Фахова компетентність учителя – важливий чинник успішної літературної освіти. Майбутні вчителі української літератури (бакалаври) вивчають протягом усіх чотирьох курсів як історію української літератури, так і історію зарубіжної літератури, а також відповідні предметні методики, відтак мають повне право одержувати кваліфікації: учитель української літератури, зарубіжної літератури. Для того щоб кваліфікацію «Вчитель зарубіжної літератури» мали право отримувати бакалаври іноземної філології (спеціальність «Мова і література»), слід, крім історії зарубіжної літерату-

ри, викладати їм курс «Історія української літератури» (хоча б два семестри – один присвятити класичній українській літературі, другий – модерній), інакше (а саме так є нині, українська література на факультетах іноземних мов не викладається) ігнорується принцип україноцентричного навчання гуманітарних предметів. Учитель, який навчає зарубіжної літератури в Україні, має знати не тільки історію зарубіжної літератури, а й історію української літератури та історію українського перекладацтва – лише за такої умови можливе україноцентричне викладання цього предмета. Зарубіжна література у школі, безумовно, передовсім відкриває учневі культуру інших націй, поряд із цим наочно демонструє багатство української мови і майстерність українських перекладачів.

Отже, не можна підходити до шкільного розкладу уроків і стирати гумкою слово **український** (аби натомість написати «Література», «Словесність» або ще щось), предмети «Українська мова», «Українська література», як і «Історія України», є гостро актуальними, чільними, недоторканими для національної освіти. **Треба оновлювати зміст навчання, модернізувати методику проведення уроків, забезпечувати науково-методичний супровід, створювати сучасне освітнє середовище, але не змінювати об'єкт вивчення.**

Моя позиція з приводу інтеграції навчальних предметів філологічного циклу (до якої останнім часом закликають автори низки публікацій) така:

1. Зберегти пари предметів «Українська література» – «Зарубіжна література», «Українська мова» – «Іноземна мова», «Історія України» – «Всесвітня історія», здійснюючи принципи концентрації та діалогічності навчання.

2. На наукових засадах розвантажити, оновити, узгодити програми навчання української і зарубіжної літератур, для чого створити групу фахівців, авторитетних у науці й учительській практиці. Оновлення програм – це складне питання, до якого слід підійти системно, чітко визначивши критерії відбору імен, творів, аспектів вивчення їх.

За 25 років розбудови відновленої незалежної Української держави зведено і добрі, і погані будівлі. Тож прибираймо потворні хмарочоси, зокрема корупцію, неякісну освіту, фальшиві дипломи, і модернізуймо гарні, сучасні будівлі – серед них діалогічно пов'язані пари шкільних предметів. Наукова системність і прозорість для громадськості всіх процедурних моментів реформування, особиста відповідальність реформаторів перед суспільством – запорука успішного творення сильної національної демократичної держави Україна.

Роздуми після дискусії

Сподіваюся, що Міністерство освіти і науки України візьме до уваги науково аргументовані виступи проти інтегрування мовно-літературних шкільних предметів, зокрема заяви Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАН України, Інституту української мови НАН України, кафе-

дри української літератури Національного педагогічного університету ім. Михайла Драгоманова – провідного вищого педагогічного закладу нашої держави, звернення багатьох інших колективів та осіб – науковців і педагогів.

Як писав Олександр Олесь, українське художнє слово – це «чудовні трави-ліки» для ран України, це – меч на голові її ворогів, це – «рідне слово в рідній школі» для її дітей, це й судний день для тих, хто його безпам'ятно забуває.

Простеживши за дискусією, що її викликала ідея інтегрування предметів «Українська література» і «Зарубіжна література» в один шкільний предмет, маю доповнити свій текст, опублікований у газеті «Літературна Україна» від 8 грудня 2016 р., такими положеннями.

1. Досвід країн Європейського Союзу щодо викладання в середній школі предмета, у якому інтегровано мову і літературу / вітчизняну і зарубіжну літератури, не є для України актуальним так само, як і досвід запровадження двох (чи більше) державних мов або федеративного устрою держави. Причина: у нас інакша історична, соціальна, ментальна ситуація. Сутність її – загроженість як української мови, так і суверенності й територіальної цілісності України. Назвіть країну ЄС, де був би такий самий рівень загроженості! Такої просто немає.

2. Фактично йдеться про знищення предмета «Українська література», його вже не буде – він замінюється інакшим. Знищується предмет, який вистояв і в УРСР, і за Табачника, зникає урок, який є одним із небагатьох часопросторових островців українськості на Сході України. На жаль, іноді ті, хто не жив і не працював там, не розуміють націєтвірного (у сенсі й етнічної, і політичної нації) значення предмета «Українська література» в суспільному житті країни, яка робить чергову спробу відновлення своєї національної державності, забувають, що попередні змагання «за Україну, за її волю...» були невдалими. Зокрема й через заяви очільників на кшталт: «Нам не потрібна Українська армія». Це з тієї ж опери: «Нам не потрібен окремий предмет “Українська література”».

3. Незважно передбачити, що знищення предмета «Українська література» призведе до вилучення запитань з української літератури у системі тестів для Зовнішнього незалежного оцінювання (аргументом може стати злиття української і зарубіжної літератур у новому предметі). Це завдасть шкоди національній освіті, бо не оцінюватимуться аксіологічні, духовні параметри результатів освітньої діяльності, яку проводили учні та вчителі як її суб'єкти. **Знизиться статус рідного письменства в очах його юних реципієнтів,** які не будуть мотивовані до здобуття літературних знань та формування власної думки про прочитані твори.

4. Панування української мови на уроках нового предмета «Література» – ілюзія. Якщо вдома у школяра стоїть на полиці книжка Д. Дефо «Життя й незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо» в

російськомовному перекладі, він прочитає (або вже прочитав раніше) саме її і, потрапивши під вплив російської мови, буде привносити її на урок. Прочитання художніх текстів мовою оригіналу не може взагалі викликати заперечень. Припустімо, учень – етнічний поляк і читає А. Міцкевича польською, хто з учителів йому це заборонить? Який сенс забороняти читати в оригіналі твори (наприклад, вірші), написані англійською, якщо цю мову учні добре вивчають у цій школі? **Принцип полікультурності – неунікненна засада предмета «Література»,** він і так нині присутній у викладанні предмета «Зарубіжна література», а от принцип українськості як визначальний зникає. На це спрямовано реформування мовно-літературної освіти?

5. Оцінювання навчальних досягнень учнів як результат вивчення предмета «Література» стає проблематичним. Я добре пам'ятаю, як за СРСР деякі учні (з кожним роком тотального зросійщення їх ставало дедалі більше) просили своїх батьків і ті звільняли їх від вивчення української мови і літератури, хоча переважно це була ініціатива самих батьків. На жаль, є громадяни України, які зневажають українську культуру (прапори Росії над окремими українськими населеними пунктами сьогодні це потверджують), хтось із учнів сумлінно вивчатиме твори тільки зарубіжних письменників, проте ігноруватиме Тараса Шевченка й Василя Стуса, загалом українських авторів. І відсоткові переваги українського літературного матеріалу тут не допоможуть. Правда гірка, але її треба усвідомлювати. Нам потрібні окремі предмети «Українська література», «Зарубіжна література», щоб діагностувати мотивованість учнів, стан їхньої політично-національної свідомості, тоді ми формуватимемо громадян України як патріотів.

6. Немає в національній мовно-літературній освіті кризи, є доконечна потреба поступу, в основі якого завжди лежить суперечність. Криза була наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., і ми подолали її, й не в останню чергу завдяки плідній науковій діяльності філологів і педагогів та ентузіазму й патріотичній позиції нашого вчительства. Було створено принципово нові програми з українського письменства, запроваджено викладання предмета «Зарубіжна література», поступово сформовано джерельну базу для навчання (підручники для школярів і студентів, хрестоматії, навчально-методичні посібники тощо). **Нині є низка суперечностей: між не тільки запитами, а й викликами, які переживає українське суспільство, і змістом літературної освіти – як з української, так і з зарубіжної літератури; потребами української людини і навчальним навантаженням школяра; між літературним матеріалом і психологією сучасних учнів, яка зазнала змін – у річищі глобальних перетворень психіки молоді й у суто вітчизняному аспекті психологічної ситуації в нашій країні; між традиційними способами навчання і потребою в інноваційних освітніх технологіях.** Ми, освітяни,

зорганізовані чиновництвом, яке має виконувати покладені на нього функції, розв'яжемо ці суперечності конструктивно і прозоро. Реформа необхідна в іншому: слід поставити заслін неякісній освіті й пов'язаний із нею корупції (у середній освіті рішучим кроком стало введення ЗНО, у сфері ж вищої освіти – цілковита бездіяльність). Де відповідна програма Міністерства освіти і науки України? Оприлюдніть, допомагатимемо реалізовувати.

Натомість оприлюднено «Типовий навчальний план (проект) для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів» (на 2017–2018 н. р.), у якому ініціатори інтеграції літератур можуть побачити плоди своєї ідеї: «Література (українська та зарубіжна література)» матиме 2 години на тиждень. Ніколи раніше не відводилося менше 2-х годин на предмет «Українська література», а тепер буде менше, бо ж протягом цих 2-х уроків слід буде навчати і української, і зарубіжної літератур. Шкільний предмет «Зарубіжна література» ввела Українська держава (думаю, ввела слушно), і вона ж, передовсім в особі міністра МОН України, має відповідати за його долю, за працевлаштування вчителів цієї спеціалізації. Хто читатиме «Літературу (українську та зарубіжну)», фахівцеві з яким записом у дипломі надаватиметься перевага? Як працевлаштуватиметься той, хто залишиться без годин? Де реалізація проголошеного високого статусу вчителя? До речі, чому предмет не названо «Світова література», адже українська і зарубіжна сукупно складають саме її (чи ще є якась марсіанська?). Певно, чиновники намагаються одягти машкару на стерте слово *український* у шкільному розкладі уроків.

Його вже стирали. У законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток народної освіти в СРСР» (1958) ішлося про те, що вивчення учнями національної мови в російських школах союзних республік є обов'язковим і здійснюється за бажанням батьків. Верховна Рада Української РСР у квітні 1959 р. ухвалила відповідний закон, який запроваджував фактично факультативне становище української мови і літератури в Україні (завважу, що Спілка письменників України виступала проти прийняття цієї норми). Я живий свідок того, як слово *український* стало обов'язковим для учнів, деякі «звільнені» навіть золоті медалі отримували з атестатом, де навпроти предметів «Українська мова», «Українська література» стояли прочерки. Проте в розкладі предмет залишався, вороги гадали, що зникне сам, за незапитунаністю. Боротьба за гідний статус цих шкільних предметів стала першим кроком учителів на шляху до самостійної України. **Чи міг тоді хто подумати, що в незалежній Україні, та ще після Революції гідності предмет «Українська література» стане**

непотрібним, що його намагатимуться замінити на якийсь інший, нібито важливіший, масштабніший, сучасніший? А слово *патріотичний* писатимуть у лапках, не вважаючи серйозним аргументом таке: «Головний з них (аргументів проти інтеграції літератур. – Г. Т.) носив «патріотичний» характер, стверджуючи, що викладання літератури в школі україні необхідне для виховання національної свідомості підростаючих поколінь, для збереження та поглиблення національної ідентичності» (Г. Клочек). Справді, несерйозний чоловік цей аргумент, у нас же все гаразд і з національною свідомістю, і з самоідентичністю, от тільки «Кримнаш» і «Путінпріді» звідки взялися? Знищення (заміщення) предмета «Українська література» – це, певно, патріотична справа без лапок? Шевченкові розкажіть. У відомих рядках безсмертного послання «І мертвим, і живим, і ненародженим...» Тарас Григорович чітко проводить межу між «свій» і «чужий» («І чужому научайтесь, / Й свого не цурайтесь...») саме тому, що знає: **нині своє zagrożене, його слід піднести, захистити, виплекати.**

Суголосно Шевченковому звучить слово директора Інституту української мови НАН України професора Павла Гриценка, виголошене нещодавно на засіданні Конституційного Суду під час розгляду подання 57 народних депутатів України щодо невідповідності Конституції закону «Про засади державної мовної політики» (неофіційно – «закон Колесніченка-Ківалова»). Відомий мовознавець говорить про наш час. Акцентує на думках: «Путін нині тільки повторює те, що було проголошене в Росії у 1847 р.: “Не було, немає і бути не може...”»; «Нині в Україні де-факто домінує російська мова»; «Продовжує діяти доктрина “вимішування” задля витравлювання української мови»; «У багатьох сферах життя сьогодні українська мова є неомовою, бо її складники замінено суржи́ком або російськими елементами» (ідеться про явища внутрішньої редукції і субституції); «Українськість має домінувати, тоді й мовне питання не буде дразливим»; «Зіставлення ситуацій усіх слов'янських мов показало, що дуже неприглядна ситуація саме з українською мовою»; «Загрози щодо української мови зберігаються», «Загроженою в Україні виявляється українська мова». Мовознавець не раз наголосив на понятті «українськість» як центральному для гуманітарної сфери нашої держави, яка відновлюється, розбудовується, воює. Тож збережімо предмет «Українська література», бо він патріотичний без лапок, конче потрібний передовсім тому, що *patria* – Батьківщина нині є zagrożеною. Хто не вірить – поїдьте на східний фронт. Зважмо на твердження професора Павла Гриценка: **«вимішування» в умовах постколоніальної держави призводить до витравлювання українського.**